

©gg-foto - Al Quaraouiyine in Fez, de oudste universiteit ter wereld

DE ISLAM OOG IN OOG MET ZIJN GESCHIEDENIS

DOOR HELA OUARDI

Wie in het verkeer iemand wil inhalen, moet volgens de elementaire veiligheidsregels eerst in de achteruitkijkspiegel kijken. Voor de loop van de geschiedenis is dat niet anders; wil je als natie versnellen en jezelf voorbijrijden door een revolutie te ontketenen, dan moet je in de achteruitkijkspiegel kijken, naar de geschiedenis die achter je ligt. Zo niet riskeer je frontaal in botsing te komen met iets dat ongemerkt en met hoge snelheid komt aangestormd.

De geschiedenis is namelijk onverbiddelijk! Ontken, verdring of negeer je ze, dan loop je het risico dat ze op hevige wijze wraak neemt en de demonen van het verleden over ons neer doet dalen. Demonen die vervolgens losbreken, ons terroriseren en ons uiteindelijk gijzelen.

De dag waarop ik me hiervan bewust werd, herinner ik me maar al te goed. Er is altijd een kantelpunt, in dit geval vrijdag 14 september 2012 in de namiddag, toen een woedende menigte de ambassade van de Verenigde Staten in Tunis aanviel en in brand stak. Aanleiding was de publicatie van een YouTube-filmpje met enkele fragmenten uit een Amerikaanse film die ze als een belediging van de Profeet beschouwden.¹ Ik was verbijsterd! Natuurlijk was het niet de eerste keer dat er

religieus geweld losbarstte, noch dat geloof het schrikwekkende gezicht van misdaad aannam. Wel was het de eerste keer dat ik live, en niet via een tv-scherf, getuige was van geweld. Verbijstering overviel me bij het aanschouwen van het spektakel dat zich vlak voor mijn ogen afspeelde. Hoe kunnen mensen recht in de dood lopen of dood zaaien als wraak voor de geschonden eer van de Profeet!? En wie is die man eigenlijk? Wat weet ik over hem en over de islam? Amper, om niet te zeggen helemaal niets!

De dikke zwarte rookpluim boven de VS-ambassade werd plots de belichaming van mijn onwetendheid over onze eigen geschiedenis. De geschiedenis van een religie die altijd deel had uitgemaakt van mijn leven, maar waar ik hoe langer hoe meer van vervreemde. Het is alsof je jarenlang met iemand samenleeft en er op een dag achter komt dat die persoon een dubbelleven leidt en dat je hem of haar eigenlijk helemaal niet kent. Op die dag besepte ik dat de vredige islam waarmee wij opgroeiden, die islam met al zijn feesten en vieringen, die islam die voor mij het vrome en serene gezicht droeg van mijn grootmoeder..., dat die islam zich in volle mutatie bevond en transformeerde in een wapen dat op ons werd gericht door fanatiekelingen en andere woestelingen, in een instrument voor politieke propaganda ten dienste van avonturiers die een religieuze dictatuur willen opleggen.

¹ Het was de film *Innocence of Muslims* (2012) van Nakoula Basseley Nakoula die nooit in de zalen uitkwam.

Elke keer worden we overvallen met onbegrip door de gruwelijke misdaden die we ervaren sinds 11 september 2001 tot de recente aanslagen van de herfst van 2020. Onbegrip dat op zich niet meer is dan het resultaat van onze onwetendheid over de geschiedenis van de islam. Kennis over de islam is bij het grote publiek beperkt tot enkele dogma's en noties van de rituelen, terwijl er over zijn ontstaansgeschiedenis helemaal niets geweten is.

Dus besloot ik op zoek te gaan naar meer inzicht, zodat ik me niet langer hoeft te beperken tot de rol van passieve en verantwoordigde toeschouwer van een morbide spektakel. Net zoals deze geweldplegers koos ik ervoor om in de aanval te gaan. Geen aanval op de ambassade, wel op het fort van de geschiedenis van de islam. Ik was ervan overtuigd dat kennis van het verleden zou leiden tot inzicht in het heden. Studie van de geschiedenis staat namelijk gelijk aan reflectie over de actualiteit van het verleden, waarmee we in de vorm van verschillende gebeurtenissen geconfronteerd worden. Mijn onderzoek en werk van lezen-herschrijven mogen niet gezien worden als archeologische distantiering; al mijn werken zijn namelijk 'kinderen van deze eeuw' en zijn het resultaat van een historische bezorgdheid voor het explosief om zich heen slaande religieuze geweld dat ons regelmatig opschrikt en doet walgen.

Uiteindelijk was mijn werkwijze min of meer vergelijkbaar met die van de salafisten: ik heb me het verleden toegeëigend en heb het in het heden geplaatst. Met dat verschil echter dat ik dit niet deed om het verleden te idealiseren, maar wel om het in vraag te stellen. Waar een integrist het verleden door de roze bril van de legende bekijkt, bestudeer ik het door een microscoop. Het verleden is voor mij namelijk niet per se een cultusvoorwerp, maar wel een voorwerp van kennis.

Ruim acht jaar lang buig ik me intussen over deze ontstaansgeschiedenis. Acht jaar geleden begon ik met het lezen van de oudste teksten uit de moslimtraditie en met het bestuderen van de personen die een hoofdrol speelden in het ontstaan van de islam – de profeet Mohammed en zijn vier eerste opvolgers.² Dit onderzoek resulteerde in enkele boeken die ik tussen 2016 en 2019 bij Albin Michel publiceerde: *Les Derniers Jours de Muhammad* en een reeks historische verhalen met de titel *Les Califes maudits*, gewijd aan de vier eerste

kaliefen van de islam. De eerste twee delen van deze reeks (*La Déchirure* en *A L'Ombre des sabres*) verschenen in 2019. Het derde deel, dat begin 2021 verschijnt, heeft als titel *Meurtre à la mosquée* (een onderzoek naar de intrigerende moord op Omar ibn al-Khattab, de tweede kalief in de geschiedenis van de islam).

In die boeken bestudeer ik de belangrijkste periode in de geschiedenis van de islam tot in de kleinste details. Een cruciale periode, waar we uiteindelijk niet veel over weten en die zelfs voor moslims vrij vaag is. Als er al over wordt gesproken, is dat steeds ter sacralisering van deze ontstaansperiode en met als doel om het beeld van een glorieuze gouden tijd hoog te houden. Een tijd waarin de protagonisten, de grondleggers van de islam (de Profeet, zijn Metgezellen en zijn familieleden) worden voorgesteld als helden, halfgoden wier exemplarische leven we moeten nabootsen (*al-salaf al-salih* of 'vrome voorgangers'). Wie er de boeken van de moslimtraditie op naslaat, beseft al snel dat de ontstaansgeschiedenis van de islam verre van 'een lange, rustig kabbelende rivier' was of een gouden tijd waarin iedereen mooi en lief was. Integendeel, vanaf de emigratie van de Profeet naar Medina in 622 tot de gruwelijke burgeroorlog van 656-661, de zogenaamde Eerste Fitna (*al-Fitna al-kubra*) die de moslims onherstelbaar verdeelde in soennieten en sjiieten, was het ontstaan van de islam een ononderbroken reeks van razzia's en broedertwisten, van vernietiging en van gruwelijke politieke moorden. Dit hardnekkige fenomeen wordt geïllustreerd door twee mysterieuze en gewelddadige sleutelmomenten: de dood van de Profeet en zijn opvolging.

De twee laatste weken voor de dood van Mohammed vormen een beslissend en tegelijk emblematisch moment. Het is namelijk in deze korte periode dat we de kiem moeten zoeken voor de conflicten die tot op vandaag de moslimwereld, en bij uitbreiding de hele wereld, teisteren. Een cruciale periode die ons zeer duidelijk de context van het ontstaan van het kalifaat toont, een politiek instituut dat vandaag opnieuw uiterst actueel is. Beter inzicht in deze cruciale periode gaf me de mogelijkheid om de mythe rond het beeld van het ontstaan van de islam in vraag te stellen.

Wat is er gebeurd in de zomer van 632 in Medina? Mohammed overlijdt op 8 juni. Twee, drie dagen later wordt Aboe Bakr kalief en enkele weken na de dood van de Profeet sterft zijn dochter. Drie cruciale gebeurtenissen in de geschiedenis van de islam waar we veel te weinig over weten gezien

² Bij elke verwijzing in deze tekst naar de Traditie met hoofdletter verwijst dit naar de 'boodschap' over de woorden en daden van Mohammed die de Koran beschrijft, of, meer algemeen, naar de geschreven islamitische bronnen (nota van de vertaler).

niemand er graag over praat. En terecht! De vele en overvloedig aanwezige details uit de islamitische Traditie ondermijnen het idyllische beeld uit het selectieve geheugen van de moslims over de Metgezellen en de familie van de Profeet. Nochtans speelde zich tijdens deze beslissende periode een ware tragedie af. Mohammed overlijdt in duistere omstandigheden, triest en aan zichzelf overgeleverd. We zullen nooit weten of hij aan een ziekte stierf, dan wel vergiftigd werd. Na een hevig conflict dat veel weg had van een staatsgreep, werd zijn schoonvader³ en vriend Aboe Bakr uitgeroepen tot kalief. Fatima, de dochter van de Profeet, werd door de Metgezellen van haar vader aangevallen en mishandeld; ze werd ontferd en stierf in mysterieuze omstandigheden. In wat volgt zullen we deze tragedie reconstrueren in drie bedrijven, waarvan de schokken tot vandaag nazinderen.

We beginnen met de hoofdintrige, die de matrijs is waaruit de andere wendingen van het drama voortvloeien: de dood van de Profeet, het hoofdonderwerp van mijn eerste boek.

Met het verhaal van mijn boek *Les Derniers Jours de Muhammad* probeerde ik om de logische opeenvolging van de feiten chronologisch weer te geven en om de laatste maanden van het leven van Mohammed in een historische, meetbare, 'vertelbare' tijd te kaderen, een periode die in schril contrast staat met de tijdloosheid van de legende. Chronologisch gezien situeert mijn verhaal zich tussen eind september 631 (de laatste militaire expeditie onder leiding van Mohammed) en 10 juni 632 (de vermoedelijke begrafenisdatum van de enkele dagen eerder overleden Profeet). Het verhaal speelt zich dus af op een periode van tien maanden, die, volgens wat ik leerde uit een vergelijking van soennitische en sjiitische bronnen, de sfeer uitademt van het einde van een heerschappij. In meer dan één opzicht is de sfeer uiterst gespannen. Mohammeds gezag is door de mislukte oorlogen tegen Byzantium sterk aangetast. Als hij enkele maanden na zijn laatste militaire expeditie naar Tabuk zwaar ziek wordt, beseft iedereen dat zijn einde nabij is. Mohammed wordt geconfronteerd met de ambities van zijn naasten (Metgezellen en familieleden) en is zich ervan bewust dat zijn opvolging niet zonder conflicten zal verlopen. Zijn poging tot het opstellen van een testament wordt hem verhinderd en op maandag 8 juni 632 blaast hij zijn laatste adem uit (13de dag van de maand van de 1ste *Rabi'* van het jaar XI van de hidjra) zonder zijn laatste wensen te hebben uitgesproken.

Het nieuws van Mohammeds dood wordt in Medina ervaren als een ramp en overall heerst paniek. Men herinnert zich de woorden van de Profeet aan zijn leerlingen dat hij hen de komst van de Apocalyps kwam verkondigen. Men roept: "Hoe kan hij sterven, hij die onze getuige is, onze mediator en bemiddelaar bij God? Bij God neen! Hij is niet dood, hij is opgestegen en in vervoering geraakt zoals Jezus." In tegenstelling tot de Arabische gewoonte en de voorschriften van de Profeet om doden snel te begraven, gebeurde dat niet bij Mohammed en begon zijn lijk al snel te ontbinden. Uiteindelijk zou de begrafenis plaatsvinden op woensdagnacht, nochtans op uitdrukkelijke tegenspraak van de voorschriften van de Profeet om 's nachts geen begrafenissen te organiseren. Was er sprake van een geheime begrafenis?

Bekijken we de laatste episode van het leven van de Profeet in detail, dan is dit zeker niet de enige vraag die onbeantwoord blijft. Alles rond de laatste maanden van zijn leven, de omstandigheden van zijn dood en zijn begrafenis is gehuld in mysteries.

Om te beginnen de vreemde expeditie naar Tabuk. Alhoewel de strijd tegen de Byzantijnen niet plaatsvond en men ervan uitging dat hij de stad zou bezetten, beval Mohammed om onbekende redenen toch de terugtrekking van zijn troepen. Op de terugweg werd hij het slachtoffer van een mysterieuze moordaanslag waar de Traditie amper over spreekt. Er wordt enkel melding gemaakt dat Mohammed wist wie de samenzweerders waren, maar toch verkoos om hen niet te straffen. En wat zou de inhoud geweest zijn van dat testament dat hij op donderdag wilde dicteren, hetgeen verhinderd werd door de Metgezellen en tot een dispuut leidde aan zijn sterfbed? In de Traditie blijft het over al deze kwesties oorverdovend stil.

Een ander groot mysterie is de ware oorzaak van de dood van de Profeet, eveneens het voorwerp van een overdaad aan elkaar tegensprekende versies. Dit mysterie is des te hardnekkiger omdat er in hetzelfde boek van de Traditie (zoals de *Sira* van Ibn Hisham of de *Sahih* van Al-Bukhari) twee uiteenlopende versies staan: de eerste zegt dat hij werd vergiftigd door de Jodin Zaynab Bint al-Harith, wier vader, echtgenoot en oom werden gedood bij de verovering van Khaybar; volgens de tweede is de Profeet gestorven aan een pleuritis. Het vreemde is dat beide versies afkomstig zijn van dezelfde bron, namelijk Mohammeds echtgenote Aïsha.

³ Aboe Bakr was Aïsha's vader, volgens de soennitische traditie de voorkeur-sechtgenote van Mohammed. Voor de sjieten daarentegen is deze invloedrijke vrouw bijna een duivels personage.

Volgens de eerste versie had de Profeet bij het begin van zijn ziekte al snel door dat zijn kwaal het gevolg was van een vergiftiging, die vreemd genoeg drie jaar eerder had plaatsgevonden (in het jaar VII van de hidjra): om de dood van haar familie te wreken, zou Zaynab hem vergiftigd gebrad hebben geserveerd. We kunnen ons moeilijk voorstellen dat een vergif drie jaar lang actief blijft in het lichaam. De hypothese van de vergiftiging door de Jodin van Khaybar bezorgde de schrijvers van de Traditie veel hoofdbrekens, al is dat niet omdat ze medisch niet plausibel is. Erkennen dat de Profeet stierf aan het door Zaynab opgediende vergiftigde gerecht bevestigt echter wel haar gelijk. Zij was immers degene die tegen Mohammed had gezegd: "Ik wilde u op de proef stellen: als u de Profeet bent, zult u gered worden. Bent u de koning, dan zullen we u doden." Een uiterst netelige kwestie, dus moesten de schrijvers van de Traditie op zoek naar een andere oorzaak. En toen dook de hypothese op van de pleuritis (*dhat al-janab*). Mohammed gaf dat zelf echter niet toe, want volgens hem ging het om een satanische aandoening die profeten onmogelijk kon treffen. Deze overtuiging verklaart waarom hij weigerde om een geneesmiddel (Indiase *costus*) in te nemen. Toch diende zijn familie dit zonder zijn medeweten toe op de dag voor zijn overlijden (zondag). Toen hij dit ontdekte, was hij zo kwaad dat hij als straf ieder van hen beval om 'voor zijn ogen' hetzelfde geneesmiddel in te nemen. Waarom zou hij dat vragen als hij geen twijfels had bij het geneesmiddel dat zijn familie hem liet innemen?

Ook de eerste uren na Mohammeds dood zijn erg vaag. Waarom werd hij pas zo laat begraven? Waarom waren Aboe Bakr en Omar, zijn twee eerste opvolgers (voorgesteld als zijn beste vrienden) niet aanwezig op de begrafenis?

Ingaan op alle vragen over deze vage omstandigheden rond Mohammeds overlijden zou ons veel te ver leiden. Een aandachtige studie van zijn laatste maanden daarentegen brengt een aantal dingen aan het licht waar veel minder twijfels over bestaan.

De eerste flagrante vaststelling is dat het gezag van de Profeet op het einde van zijn leven erg verzwakt was. Dergelijk gezagsverlies is typisch voor een machtige soeverein na het lijden van een militaire nederlaag, in dit geval de catastrofale nederlaag van de moslims tegen de Byzantijnen in Mu'tah in 629 en daarna de pijnlijke afloop van de expeditie naar Tabuk in 631. Zijn al te overmoedige initiatieven leidden in zijn gemeenschap sowieso al tot hevige kritiek, waarna de militaire

nederlagen bijdroegen aan de neergang van zijn gezag en het begin betekenden van een diepe interne politieke crisis.

Op de terugweg van zijn expeditie naar Tabuk kwam het zelfs tot een moordpoging. Volgens de bronnen van de Traditie wist de Profeet wie de samenzweerders waren, maar wilde hij hen niet straffen. Ook de tweede moordpoging, op de terugweg van Mekka na zijn afscheidspelgrimstocht, bleef vreemd genoeg onbestraft, en dat terwijl hij er niet voor terugdeinsde om voor een paar satirische verzen hoofden af te hakken. De tijden waren voor Mohammed echter duidelijk veranderd; de hachelijke positie waarin hij zich nu bevond, verhinderde hem terug te slaan.

Mohammeds gezag vertoonde overal barsten. Zijn nauwste Metgezellen waren hem openlijk ongehoorzaam en behandelden hem onheus. Ze gingen zelfs in tegen zijn laatste wensen en verhinderden hem om zijn testament te dicteren. Zijn intenties kwamen duidelijk allesbehalve goed uit voor deze Metgezellen, al helemaal niet voor Omar, die van mening was dat de Profeet ijldde.

Op het einde van zijn leven bevond Mohammed zich in het oog van een wervelwind van hebzucht en stond hij helemaal alleen tegenover de onverzadigbare ambitie van zijn vrouwen en Metgezellen. Het feit dat Mohammed tijdens zijn laatste ziekte introk bij zijn vrouw Aïsha had ongetwijfeld grote gevolgen. Samen met haar handlangster Hafsa schermde ze het bed van haar man af en profiteerde ze van zijn fysieke zwakheid om de door haar verafschuwde Fatima en Ali op afstand te houden. Aïsha en Hafsa leverden een grote bijdrage in het effenen van het pad voor hun respectieve vaders Aboe Bakr en Omar.⁴

De dood van de Profeet wordt vaak geassocieerd met de problematiek van de opvolging en met de rivaliteit tussen zijn familieleden en zijn Metgezellen. De crisis had echter gevolgen tot ver buiten het 'hof' van de Profeet en gold voor heel Arabië, waar Mohammed op het einde van zijn leven geconfronteerd werd met een brede dissidentenbeweging geleid door de zogenaamde 'valse profeten'. Zeker in de provincie Yamama en in Jemen slaagden zij erin een groot aantal adepten rond zich te scharen.

⁴ Hier willen we eraan herinneren dat de instelling van het kalifaat nauw samenhangt met de familiebanden die de Profeet met zijn Metgezellen verbond. De eerste vier orthodoxe kaliefen waren Mohammeds schoonvaders en schoonzonen. De politieke autoriteit van de islam was (en is?) vooral een familiekwesbie.

In tegenstelling tot de Metgezellen, die alleen maar bezig waren met de kwestie van de politieke opvolging en met de financiële erfenis, voerden de 'valse profeten' een beweging aan die Mohammeds gezag radicaal contesteerde en die zich door heel Arabië als een lopend vuurtje verspreidde. De valse profeten Musaylima, Talha, Aswad en de profetes Sajah vormden een ernstige bedreiging voor Mohammed, die nachtmerries over hen had. Musaylima en Aswad gingen zelfs zo ver dat ze hem dreigbrieven stuurden.

De politieke en religieuze bedreiging die de 'valse profeten' vormden voor de islam, was van een zodanige omvang dat de eerste kalief, Aboe Bakr, onmiddellijk na zijn aantreden meedogenloze oorlogen tegen hen voerde (de zogenaamde apostasie-oorlogen *hurub al-ridda*). Dit was een cruciale episode die het 'goed geleide' eerste kalifaat inhuldigde met een bloedbad.⁵ Deze bijzonder gruwelijke periode vormt het hoofdthema van mijn laatste boek *A L'Ombre des sabres* en wordt duidelijk gekenmerkt door fundamenteel geweld waarbij politieke oppositie en religieus verraad zeer nauw met elkaar verweven zijn. De gevolgen van dit samengaan van politiek en religie zijn tot op vandaag voelbaar in de moslim-wereld.

Een van de meest raadselachtige episodes van deze overgangperiode (tussen het einde van de periode van de profetie en het begin van het kalifaat) is de verwaarlozing van het lijk van Mohammed. Deze werd pas twee tot vier dagen na zijn dood begraven, toen zijn lichaam al tekenen van ontbinding vertoonde. Een weerzinwekkend en schandelijk beeld dat nog steeds rondspookt in het collectieve geheugen van de moslims en dat mogelijk verklaart waarom moderne moslims zo geobsedeerd zijn door godslastering; de terugslag van een onderdrukt schuldgevoel.

Hoe kunnen we die verwaarlozing van het lijk van de Profeet verklaren? Ik zie twee redenen; een religieuze en een politieke.

Eenzijds was Mohammed voor zijn volgelingen gekomen om het einde van de wereld aan te kondigen en zou hij bij de nakende Dag des oordeels de getuige zijn voor de mensen. Dit

is bijna letterlijk terug te vinden in meerdere Koranverzen⁶ en talrijke hadiths die de komst van het einde, ook wel 'het Uur' genoemd, verkondigen.⁷ De expedities naar Mu'tah en Tabuk tegen Byzantium moesten voor de verovering van Jeruzalem in een eschatologisch perspectief zorgen. Als Mohammed de profeet is van het einde der tijden, is het logisch dat hij zijn bekeerlingen naar Jeruzalem wil leiden, waar ze moeten wachten op het Laatste Oordeel. De grote paniek die Medina overvalt na Mohammeds overlijden, kan verklaard worden door de angst voor de nakende Apocalyps. Zijn geloofsgenoten, met Omar ibn al-Khattab op kop, geloven dat hij net zoals Jezus na drie dagen zal verrijzen. Sommige angstige moslims denken dat de dood van de Profeet zal samenvallen met het einde der tijden. Anderen, die zijn dood ontkennen, denken dat hij onsterfelijk is aangezien hij hun getuige moet zijn op de Dag des Oordeels.

In het licht van deze omstandigheden is het begrijpelijk dat de Profeet er niet aan denkt om een opvolger aan te duiden. Dat zou immers een onnodige beslissing zijn aangezien de Koran zegt dat 'Het uur nadert' (eerste vers van de soera 'De maan'). We kunnen deze logica zelfs doortrekken en ons afvragen waarom Mohammed een nieuwe religie zou stichten als hij gekomen is om het einde der tijden aan te kondigen?

Het uitblijven van het einde van de wereld noopte tot een totale historische revisie die reeds een eeuw na de dood van de Profeet het levenslicht zag. Deze totale revisie, die door Paul Casanova met een mooi oxymoron 'vrome fraude' wordt genoemd, laat zich tot op vandaag voelen. In het opnieuw oprukkende motief van de heilige oorlog zien we immers de terugkeer van een oude overtuiging die dankzij veertien eeuwen theologische 'acrobatieën' onder bedwang kon worden gehouden, zonder ooit volledig te zijn uitgeroeid. Mohammed kwam om het einde van de wereld aan te kondigen en sommige moslims eigenen zich die initiële boodschap van hun Profeet toe om de oorspronkelijke eschatologische boodschap, die ongetwijfeld de basis heeft gelegd voor het religieuze geloof van de islam, nieuw leven in te blazen.⁸

5 De apostasie-oorlogen: De Arabieren waren massaal tot de islam toegetreden uit eigenbelang (om de jizya, de belasting opgelegd aan niet-moslims niet te moeten betalen). Na de dood van de Profeet beriepen veel bekeerlingen zich op het persoonlijke karakter van de verbintenissen tegenover Mohammed om hun financieel engagement stop te zetten. Ze noemden zichzelf nog moslim maar weigerden om de *zakat*-belasting (belasting voor moslims) aan Medina te betalen. De reactie van Aboe Bakr, de nieuwe kalief, liet niet op zich wachten. Hij beschuldigde hen van afvalligheid en verklaarde hun een meedogenloze oorlog. Het religieuze motief van deze ongenadige oorlogen mag de economische motieven niet verdoezelen: het doel was niet zozeer de Arabieren terug te brengen tot het ware geloof, dan wel de belastingen voor de kalief van Medina veilig te stellen.

6 Bijvoorbeeld vers 187 van soera 7, de verzen 42-46 van soera 79, de eerste verzen van de soera's 16, 21 en 54.

7 Het boek van Paul Casanova, *Mohammed et la fin du monde. Etude critique sur l'Islam primitif*, is op dit vlak een absolute must (2 dln, Parijs, P. Geuthner, 1911-1913).

8 Zo is er het boek *Appel à la résistance islamique mondiale (da'wa al-muqâwama al-islâmiyya al-'âlamîyya)*, volgens de Franse politicoloog Gilles Kepel het manifest van de derde golf van het jihadisme van Omar Abdelhakim, *alias* Abu Mus'ab al-Suri. Het eindigt met een hoofdstuk getiteld '*Misk al-khitâm*' (om in schoonheid te eindigen) dat een bloemlezing is van eschatologische hadiths. Voor IS moet het drama van het einde van de geschiedenis zich absoluut afspelen op de scène waar Mohammed zijn aanhangers naartoe wilde voeren, namelijk Syrië (*bilâd al-Shâm*).

Met Mohammeds dood staan we voor het cruciale moment van een religie die moet zien te overleven zonder haar profeet. Met het wegvallen van de autoriteit van de Meester moet de islam zichzelf opnieuw uitvinden, en misschien is het woord 'opnieuw' daarbij zelfs niet van toepassing. De eerste twee kaliefen, Aboe Bakr en Omar, spelen hierin een beslissende rol: door de oprichting van het kalifaat, dat meerdere eeuwen zou duren, gaven ze toekomst aan wat initieel een doctrine van het einde der tijden was, een doctrine die samen met Mohammed moest worden begraven.

Hier wordt duidelijk dat achter de laattijdige begrafenissen van Mohammed een politiek manoeuvre schuilging van Aboe Bakr en Omar om de macht te grijpen. De twee toekomstige kaliefen waren vreemd genoeg afwezig op de begrafenissen van hun vriend Mohammed. Enkele uren na Mohammeds dood werden Aboe Bakr en Omar aangemaand om "snel in actie te schieten, voor de situatie uit de hand loopt." De twee sjeiks haastten zich naar de *saqifa* (prieel) van de Banu Sa'ida-clan waar de Ansar⁹, de aristocratie van de Quarish¹⁰, samenzaten om de leider van de Khazraj, Sa'd Ibn 'Ubada¹¹ te kiezen. Daar speelde zich het tweede bedrijf van de tragedie af: de verkiezing/staatsgreep van Aboe Bakr en Omar.

Deze cruciale periode wordt behandeld in het eerste deel van mijn reeks *Les Califes maudits* met de titel *La Déchirure*. In dit boek over de inauguratie van Aboe Bakr, de eerste kalief in de geschiedenis van de islam, reconstrueer ik de beginnende weken van deze cruciale machtsperiode. Het boek begint met het verslag van de befaamde bijeenkomst van de Banu Sa'ida in de *saqifa*. In de uren volgend op de dood van de Profeet verzamelden zijn Metgezellen (Ansar en Emigranten) in een conclaaf om een leider aan te duiden. Een consensus bleek onhaalbaar en de bijeenkomst draaide uit op een handgemeen. Deze allereerste bijeenkomst in de *saqifa* heeft ervoor gezorgd dat de interne verdeeldheid en pijnlijke machtsoverdracht integraal deel uitmaken van het DNA van de islam. Aboe Bakr en zijn medestanders zagen geen andere uitweg dan geweld en organiseerden tijdens Mohammeds begrafenissen een ware staatsgreep, met de hulp van milities die de straten van Medina bezetten.

⁹ De Ansar (letterlijk de hulp troepen of de aanhangers) zijn de twee stammen van de Aws en de Khasraj die Mohammed asiel aanboden toen hij in 622 emigreerde naar hun stad Yathrib, die voortaan Medina zou heten.

¹⁰ Quraish is de oorspronkelijke stam van de Profeet. De hogere kasten van deze invloedrijke stam, verzetten zich tegen de benoeming van Aboe Bakr omdat hij afkomstig was van een lagere clan van de stam.

¹¹ Sa'd Ibn 'Ubada werd later de eerste politieke tegenstander in de islamitische geschiedenis en werd naar verluidt vermoord door de djinns.

Deze finale krachttoer, die zich in de *saqifa* en vervolgens in de moskee afspeelde (waar in allerijl trouw werd gezworen aan de eerste kalief), loste het probleem van de opvolging echter niet op. De eerste kalief Aboe Bakr kreeg al snel met grote tegenkanting te maken door een deel van de Ansar, en vooral door de familie van de Profeet. Hun verzet concentreerde zich vooral rond Mohammeds dochter Fatima.

Fatima speelt een centrale rol in het derde bedrijf van de tragedie. Ze is het hoofdpersonage van de reeks die ik aan de 'verdoemde kaliefen' wijdde. Zij was namelijk degene die de vloek uitsprak over Aboe Bakr en over alle Metgezellen van haar vader die ze mede verantwoordelijk hield voor het onrecht dat haar was aangedaan. Dit was trouwens een dubbel onrecht: politiek onrecht (de familie van de Profeet werd de macht ontzegd) en financieel onrecht, want de eerste kalief (aangemoedigd door Omar) besliste om Mohammeds bezittingen te confisqueren en Fatima te onterven. Zij liet dit echter niet zomaar gebeuren en streed vurig om haar rechten te doen gelden, daarbij gesteund door Mohammeds volledige familie.

Om dit geduchte verzet de kop in te drukken, zetten Aboe Bakr en zijn handlangers de harde middelen in tegen Fatima. Omar zocht haar op en dreigde ermee haar huis in brand te steken. Net zoals Antigone verzette ze zich moedig en ontstak ze een openlijk conflict met de opvolger van haar vader. In een scène die een Griekse tragedie waardig is, gaat Fatima naar de moskee om er een vlammende toespraak¹² te geven waarin ze openlijk 'de usurpator' Aboe Bakr en alle metgezellen van haar vader vervloekt, die medeplichtig zijn aan het onrecht dat haar wordt aangedaan.¹³ De dochter van de Profeet dagvaardt hen allen voor het tribunaal van God en kondigt aan dat ze allen het kalifaat zullen moeten dragen als een zware last en een kastijding.

Onmiddellijk na deze omineuze voorspelling verliest de eerste kalief plots zijn oudste zoon, waardoor hij ervan overtuigd is dat de vloek begint te werken en hij meerdere vruchteloze pogingen onderneemt om af te treden. Hij probeert zich te verzoenen met Fatima, maar die weigert elk gesprek. Kort daarna sterft ze in vage omstandigheden, net als haar vader. Werd ze vermoord door de leiders van het nieuwe regime?

¹² In de soennitische en sjiiitische traditie wordt deze toespraak 'de preek van Fadak' (*al-khutba al-fadakiyya*) genoemd. Deze titel refereert aan de oase van Fadak die door Fatima werd opgeëist als haar rechtmatig bezit dat ze van haar vader had geërfd, maar dat haar door de eerste kalief werd afgenomen.

¹³ De vloek van Fatima doet denken aan de vloek die Jacques de Molay vanop de brandstapel uitsprak tegen Filips de Schone, zoals dit wordt verhaald in het boek *Les Rois maudits* van Maurice Druon.

Alles wijst erop. Aboe Bakr wordt door wroeging verscheurd. Op zijn sterfbed vertrouwt hij zijn dochter Aisha toe: "Ik had nooit het huis van Fatima mogen aanvallen!" Is dat een omfloerste bekentenis dat hij de oorzaak was van de dood van de dochter van de Profeet?¹⁴

Dit alles ontkracht het mythische idee van een 'gouden tijd' van de islam en zijn 'vrome voorvaderen', waar de salafisten vandaag graag naar verwijzen. We kunnen niet langs de vaststelling heen dat het geweld in de islam geen voorbijaand, maar wel een structureel fenomeen is. Het meest verbijsterend vind ik het feit dat de Profeet vermoedelijk zélf het slachtoffer werd van dat geweld. Het eerste kalifaat ontstond na een ware staatsgreep en dwong zijn macht af met de kracht van het zwaard. De opvolger van de Profeet voerde namelijk bijzonder bloedige oorlogen tegen al wie zijn gezag contesteerde; de zogenaamde ongekend wreedaardige 'oorlogen van de *ridda*' (apostasie). De grote 'architect' van deze barbaarse slachtpartijen was opperbevelhebber Khalid ibn al-Walid, die door de apologetische islamtraditie als een heroïsche strijder wordt voorgesteld. Uit het relaas van de gevechten en razzia's die hij voerde in naam van de eerste kalief blijkt echter dat hij niet veel meer was dan een bloeddorstige crimineel. Zelfs bij de medestanders van de Profeet leidden zijn afschuwelijke geweldplegingen tot grote afschuw. Zeker Omar ibn al-Khattab veroordeelde scherp de wrede daden van diegene die door de Traditie pompeus 'het getrokken zwaard van Allah' wordt genoemd (en te weten sommige basisscholen deze naam dragen).

Met de oprichting van de zogenaamde Islamitische Staat herhaalt IS eigenlijk simpelweg de tragische geschiedenis van het eerste kalifaat, dat een bloedbad nodig had om aan de macht te komen. Nu wordt duidelijk waarom Abraham Awad, de zelfverklaarde kalief van IS, voor het pseudoniem Aboe Bakr al-Baghdadi al-Quraychi koos (refererend aan de naam van de eerste kalief en de oorspronkelijke stam van de Profeet). Beseffen de moslims dat de gruwelijke verbranding van de in 2015 door IS geëxecuteerde Jordaanse piloot een letterlijke kopie is van de inauguratiedaad van de eerste kalief van de islam? Op de eerste dag na zijn aantreden beval deze laatste namelijk om een van zijn tegenstanders levend te verbranden.

De confrontatie met dit fundamentele geweld in de islam-geschiedenis wekt bij moslims twee soorten reacties op. Enerzijds is er de meerderheid van de moslims die dit geweld verdringt en zegt: "Dit is niet de islam, dit zijn wij niet!" (een steriele reactie waarbij het stof onder het tapijt wordt geveegd). Bij het tonen van de verzen van de Koran die oproepen tot de strijd en doodslag, reageren ze zoals het bekende personage van Molière: "Verberg dat vers, zodat ik het niet kan zien!" Anderzijds is er de reactie van de integristen die dit geweld van de beginperiode verheerlijken, het verheffen tot een cultusobject en het willen voortzetten in een dwangmatige en geritualiseerde herhaling.

Naar mijn mening bestaat er tussen beide reacties een gulden middenweg, namelijk deze geschiedenis aanvaarden, ze vanaf een afstand bekijken en nemen voor wat ze is: een vervlogen verleden dat nood heeft aan contextualisering, kritische lezing en analyse.¹⁵ De teksten van de Traditie lijken zich namelijk gemakkelijk te lenen voor zo'n oefening. Alhoewel deze teksten voor de integristen uiteraard een legitimatie vormen van hun geweld, vormen ze een 'tegengif' voor de 'giftige' invloed ervan op de huidige samenleving. Fanatici en andere charlatans kan men gemakkelijk bekampen met het wapen van het woord: aan de hand van ditzelfde woord is het aantoonbaar dat de utopie van een perfecte, absolute islam, gedragen door de zogenaamde onfeilbare politieke instelling van het kalifaat, bedrog is.

Het opeisen van het verleden en het vervalsen van de geschiedenis is een klassieke reflex van politiek-religieuze bewegingen: ze verstarren en mummificeren de Traditie om ze naar eigen goeddunken te manipuleren en zo de geesten te blijven controleren. Ik heb geprobeerd om de teksten van de Traditie uit de handen te rukken van deze manipulators en ze zelf te ontdekken. Ik vind dat ieder van ons dat op zijn eigen niveau moet doen. Waar dat vroeger onmogelijk was omdat deze teksten amper toegankelijk waren en angstvallig bewaard werden, is dat vandaag volledig anders. Eerlijk gezegd hebben we vandaag geen excuses meer!

Mijn lezers delen vaak hun verwondering over wat ze in mijn boeken hebben gelezen. Op hun reactie "Maar dat is niet wat

¹⁴ De sjiitische bronnen bevestigen dat de toen zwangere Fatima op de dag dat haar huis werd aangevallen, hevig werd geslagen door Omar. Ze had een miskraam die een hevige bloeding veroorzaakte en die ze niet overleefde.

¹⁵ De belangrijkste opdracht is ongetwijfeld de herziening van de Koran. Het volstaat niet langer om er een moderne interpretatie van te geven, die uiteindelijk niet meer zal zijn dan een van de vele interpretaties. De Koran moet ontdaan worden van de mythe die hem voorstelt als het eeuwige en onveranderlijke woord van God en we moeten het trage (en vaak gewelddadige) proces van zijn historische ontstaan blootleggen. De Koran zoals we die nu kennen, werd minstens twee eeuwen na Mohammeds dood opgesteld. Er is geen enkel spoor van de oorspronkelijke Koran, en wat garandeert ons dan dat de huidige Koran diegene is die door Mohammed werd opgesteld? Dit onderwerp verdient uiteraard diepere studie...

men ons heeft verteld!”, antwoord ik steeds: “Het is eenvoudig: raadpleeg zelf de bronnen en laat jullie niets wijsmaken.” We moeten komaf maken met de intellectuele luiheid die ons weerhoudt om de basisteksten van de islam te bestuderen. Elke periode van de geschiedenis moet haar eigen traditie leren kennen om ze te herlezen en te herschrijven.

De 16de eeuw in Europa noemen we vandaag de eeuw van de renaissance, terwijl deze eeuw gekenmerkt werd door tal van godsdienstoorlogen. Het feit dat we vandaag over de renaissance spreken, is te danken aan een aantal mensen die destijds besloten om de boeken uit de oudheid met open blik te lezen. Een beslissing waarmee ze de wereld een nieuw gezicht gaven.

Tal van hedendaagse moslims zijn hiermee begonnen (vaak ten koste van eigen leven!) en keken met kritische blik naar de aard van de macht binnen de islam. Ze hadden de moed om terug te keren naar de bronnen om de onwaarachtigheid aan te tonen van de politiek-religieuze dogma's die elke mogelijkheid tot hervorming van de moslimwereld tegenhouden. Ze bewezen dat deze dogma's het resultaat zijn van een historische constructie, en dus allesbehalve die veronderstelde heiligheid bezitten waarin men ze tracht te hullen en ze op die manier onbespreekbaar en onaantastbaar te maken.

Een van de belangrijkste auteurs op dit vlak is de Egyptische theoloog Ali Abderraziq (1888-1966). Met de publicatie van zijn boek *al-Islâm wa usûl al-hukm (De islam en de fundamente van de macht)*¹⁶ lag hij aan de basis van een belangrijke stroming in het Arabische en moslim-denken. Deze sjeik van de Al-Azhar-universiteit toont op onweerlegbare wijze aan dat de politieke en religieuze verwarring van de islam het resultaat is van de geschiedenis en dat de instelling van het kalifaat geen enkele grondslag kent, noch religieus, noch in de rede. In zijn boek onderzoekt hij de geschiedenis van het kalifaat en legt hij alle mystificaties bloot die het in de moslimverbeelding meekreeg. Hij toont aan dat deze islamitische machtsinstelling enkel steunde op gewapende macht en geweld. Verder bewijst hij dat de eerste boodschap van de islam louter geestelijk is, *din* (religie) en niet *dawla* (staat). Door zijn kritisch en iconoclastisch denken werd Ali Abdarraziq veroordeeld voor godslasterlijke ketterij, waarna hij werd ontslagen op de universiteit van Al-Azhar en zijn oeuvre werd verbrand.

Een tweede grote naam die een moedige analyse maakte van de verhouding van de islam tot de politieke macht, is de Soedanese denker Mahmoud Mohamed Taha (1909-1985). In zijn belangrijke, in 1967 gepubliceerde boek (*al-Risâla al-thâniya minâ-l islâm, De tweede boodschap van de islam*),¹⁷ toonde hij aan dat de Koran twee boodschappen bevat. Hij bewijst inderdaad dat de discriminerende en gewelddadige dimensie van sommige Koran-dogma's stamt uit de Medina-periode van de Profeet (de periode van de hidjra, Mohammeds ballingschap na zijn vlucht uit Mekka). Volgens Taha kende de moslimgemeenschap in Medina tijdens deze periode een zeker verval, waardoor we volgens de Soedanese denker moeten teruggrijpen naar de boodschap van de Koran in de tijd van Mekka (vóór de hidjra). Het was immers in die eerste periode dat Mohammed de (in spirituele betekenis) authentieke goddelijke boodschap ontving. Deze boodschap werd verstikt door een gewelddadige islam waar de moslims sinds de 7de eeuw onder hebben geleden en waar ze ook anderen onder deden lijden. Mahmoud Mohamed Taha's stellingen bezorgden hem grote problemen en in 1976 eiste de Al-Azhar-moskee zijn terechtstelling.¹⁸ Hij werd beschuldigd van afvalligheid en kreeg de doodstraf, waarna hij op 18 januari 1985 werd opgehangen. President Numeiri ontving met deze terechtstelling felicitaties van de Wereld Moslimliga.

Faraj Fouda (1945-1992), een vermaard Egyptische intellectueel, was hetzelfde lot beschoren. Hij was een vrijdenker en auteur van boeken die door de Al-Azhar-moskee als godslasterlijk werden veroordeeld.¹⁹ Twee mannen van *al-Jamâ'a al-Islamiyya* (een soort militie van moslimbroeders) beriepen zich op de fatwa van deze instelling, en schoten Fouda op straat dood voor de ogen van zijn zoon. Het lot dat Ali Abderraziq, Mahmoud Mohamed Taha en Faraj Fouda beschoren was en de bedreigingen en intimidaties aan het adres van alle denkers die het aandurven om de politieke en juridische regels vanuit historisch perspectief te bekritisieren, bewijzen overduidelijk dat er in de huidige moslimwereld zeer weinig ruimte is voor elke vorm van kritische reflectie die afwijkt van het dogmatisch denken. Tegelijkertijd bewijst het moedige parcours van deze drie figuren (die we citeren als sprekende voorbeelden, want ze zijn niet de enigen) dat het vrije denken in de islam nog steeds niet is uitgeroeid, ondanks alle intimidatie, bedreigingen en geweld. Dat vrije denken zet zijn weg

¹⁶ De Franse vertaling van dit boek werd gepubliceerd door Abdou Filali-Ansary, *L'Islam et les fondements du pouvoir*, Ed. La Découverte, 1994.

¹⁷ Er bestaat een Engelse vertaling van dit boek: Mahmoud Mohamed Taha, *The Second Message of Islam*, Syracuse University Press, 1996.

¹⁸ Cf. de Egyptische krant *Al-Ahram* van 16 april 1976.

¹⁹ Onder zijn talrijke andere werken citeren we *al-Haqîqa al-ghâ'iba (De afwezige waarheid)*, 1984) en *Hiwâr hawla al-'ilmâniyya (Debat rond scheiding van Kerk en Staat)*, 1987).

verder in een woelige oceaan. Vorige generaties verlichte geesten hebben getoond hoe men zich de islamtraditie met een kritische blik opnieuw kan toe-eigenen.

Dat is de juiste weg; zo'n kritische benadering is een dubbel gebaar van demystificatie en ontmythologisering en zorgt er tegelijk voor dat de islam een plaats krijgt in de geschiedenis. De ideologische en politieke manipulatie van teksten uit het verleden heeft namelijk als gevolg dat de islam van zijn historische wortels wordt afgesneden. Hierdoor mist deze religie elke plaats in de dynamiek van de geschiedenis en zit ze verstrikt in een tragisch anachronisme, belichaamd door de jihadistische bewegingen.

Als antwoord op het anachronisme en de eschatologische (chiliastische) visie die fanatieke bewegingen uitdragen, moeten we de islam zijn plaats teruggeven aan de geschiedenis en ook de Profeet en zijn Metgezellen hun (imperfecte) menselijkheid terugbezorgen. Enkel zo zijn ze niet langer die

wereldvreemde wezens, die spoken uit het verleden die ons achtervolgen in het heden. De moslims worden geregeerd door doden, wat voor een groot deel een verklaring vormt voor het beeld des doods dat de islam vaak draagt.

Elke historische periode moet zich over haar eigen traditie buigen, niet om ze te sacraliseren, maar wel om ze te behandelen als een levend wezen, dat zelf de vrucht is van een bepaalde historische periode. Zo'n relativering maakt de weg vrij voor dialoog met de teksten van de Traditie en zorgt ervoor dat we deze niet klakkeloos reciteren. Door deze zaken in een historisch perspectief te plaatsen en tegelijk de bronnen aan een kritische lezing te onderwerpen, kunnen we inzien waarom de islam de moderne tijd achteruit wandelend heeft aangevat. Ook laat het toe om de originele constructiefout op te sporen, die vandaag verantwoordelijk is voor software-crashes in deze religie en talloze gewelddadige bugs creëert die zich voor onze geschokte ogen afspelen.

ISLAM EN KRITISCH DENKEN

Dit seizoen zetten VUB Crosstalks en Moussem een lezingenreeks op over kritisch denken binnen de islam. Zowel moslimextremisten als islamofoben grijpen in hun denkbeelden over de islam terug naar een van oorsprong 'zuivere' islam. Die 'zuivere' islam zou 1400 jaar geleden zijn ontstaan, maar heeft in werkelijkheid niet echt bestaan. De islam was nooit één blok, één stroming. De islamitische geschiedenis is integendeel altijd een heel diverse cultuur geweest, sterk geworden door acculturatie en door in contact te komen met de Griekse, Perzische, Indische, Afrikaanse cultuur enz. Een geschiedenis die ook vol is van dissidentie, ketterij en rebellie. Die sekten en alternatieve theologische stromingen liggen aan de basis van een boeiende debatcultuur. Filosofen uit de klassieke periode van de islam zoals Al Farabi, Averroës, Avicenna, Abu Al Alaa Al Ma'ari, Abu Bakr Al Razi, Omar Khayyam, Abu Hayyan Al Tawhidi... zijn de grondleggers van een cultuur die gebaseerd is op ratio en wetenschap. Veel hedendaagse denkers hebben hun voorbeeld gevolgd. In een complexe en geglobaliseerde wereld is aandacht voor deze denkers vandaag meer dan noodzakelijk. We presenteren in dit kader een reeks online lezingen en publiceren telkens een nieuwe tekst van de spreker die aansluit bij de thematiek.